

Назвы адзення і тканіны ў старабеларускай мове XIV–XVIII стст.: склад, структура, семантыка

Дзядова А.С., Груніна У.У.

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”, Віцебск

У артыкуле праведзена даследаванне структурна-семантычных асаблівасцей лексічных адзінак, якія выступаюць у ролі найменняў адзення і тканіны ў старабеларускіх пісьмовых крыніцах XIV–XVIII стст.

Мэта артыкула – выявіць і прааналізаваць асаблівасці структурнага складу, семантыкі і функцыянавання назваў адзення ў старабеларускай мове XIV–XVIII стст.

Матэрыял і метады. *Навуковае даследаванне праведзена на матэрыяле “Кароткага гістарычнага слоўніка беларускай мовы” (складальнік – А.М. Булыка, 2015). Пры аналізе моўнага матэрыялу выкарыстоўваліся апісальны, колькасна-статыстычны метады і метады кампанентнага аналізу.*

Вынікі і іх абмеркаванне. *Тэматычная група старабеларускіх найменняў розных відаў адзення і матэрыялу для іх вырабу падзяляецца на дзве лексіка-семантычныя групы: 1) назвы адзення (епанча (эпонча, опонча, опанча) ‘шырокі плашч без рукавоў’; торлопъ (торлепъ) ‘жаночае футра’; рантухъ ‘вялікая хустка’); 2) назвы тканіны (баволна (бавальна, бавелна) ‘баваўна, баваўняная тканіна’; едвабъ ‘шоўк’; замшь (замешъ) ‘замша’), структурныя кампаненты якіх звязаны паміж сабою рознымі відамі парадэгіматычных адносін.*

Большасць даследаваных лексічных адзінак з’яўляюцца монасемантычнымі і характарызуюцца развітай варыянтнасцю, якая праяўляецца на лексічным, арфаграфічным і фанетычным узроўнях, што дае падставы меркаваць пра іх актыўнае ўжыванне не толькі ў літаратурна-пісьмовай, але і ў вусна-гутарковай мове старабеларускага перыяду. З гэтымалагічнага пункту гледжання вялікая колькасць слоў, якія намінуюць розныя віды адзення ці матэрыял для яго вырабу, з’яўляюцца запазычанымі, што тлумачыцца актыўнымі гандлёва-эканамічнымі і культурнымі сувязямі беларусаў з іншымі народамі ў часы Сярэднявечча. Многія прааналізаваныя найменні маюць тую ці іншую нацыянальна-культурную канатацыю і адлюстроўваюць сацыяльныя адрозненні або матэрыяльнае становішча людзей.

Заклучэнне. *Разнастайны на сваёй семантычнай характарыстыцы і генетычных вытоках старабеларускі моўны матэрыял, які рэпрэзентуе спецыфіку адзення і матэрыялу для яго вырабу, з часам можа быць паспяхова выкарыстаны навукоўцамі пры выкананні лінгвістычных, этнаграфічных і гісторыка-культурных праектаў.*

Ключавыя словы: *лексіка-семантычная група, лексічная адзінка, назвы адзення і тканіны, побыт, семантыка, старабеларуская мова.*

(Ученые записки. – 2021. – Том 33. – С. 190–194)

Names of Clothes and Textile in the Old Belarusian Language of the 14th–18th Centuries: Composition, Structure, Semantics

Dziadova A.S., Grunina U.U.

Education Establishment “Vitebsk State P.M. Masherov University”, Vitebsk

The article presents a study of structural and semantic features of lexical units which perform the role of names of clothes and textile in old Belarusian written sources of the 14th – 18th centuries.

The purpose of the article is to find out and analyze the features of structural composition, semantics and functioning of names of clothes in the Old Belarusian language of the 14th – 18th centuries.

Material and methods. *The research is based on the material of “Brief Historical Dictionary of the Belarusian Language” (composed by A.M. Bulyka, 2015). The language material was analyzed using descriptive, quantity statistical methods and the method of component analysis.*

Findings and their discussion. The thematic field of Old Belarusian names of different types of clothes and textiles for making them is divided into two lexical and grammar groups: 1) names of clothes (*yepancha, yeponcha, oponcha, opancha*), a wide coat without sleeves; (*torlop, torlep*), woman's fur; (*rantukh*), a big scarf; 2) names of textile (*bavolna, bavalna, bavelna*), cotton, cotton cloth; (*yedvab*), silk; (*zamsh, zamesh*), suede, structural elements of which are connected with each other by various ways paradigmatic relations.

Most of lexical units under study are monosemantic and are characterized by developed variance which manifests itself at the lexical, orthographic and phonetic levels, which makes it possible to think about their active application not only in literary written but also in oral speech of Old Belarusian period. From the point of view of etymology a great number of words which name types of clothing or textile are borrowings, which can be explained by active trade and economic as well as cultural links of Belarusians with other during medieval times. A lot of analyzed names have this or that national cultural connotation and illustrate social differences or material state of people.

Conclusion. Old Belarusian language material which is various in its semantics and genetic sources and presents specificity of clothes and textile can be successfully used by linguists, researchers of ethnographic as well as historical and cultural projects.

Key words: lexical and semantic group, lexical unit, names of clothes and textile, household, semantics, the Old Belarusian language.

(Scientific notes. – 2021. – Vol. 33. – P. 190–194)

За апошнія дзесяцігоддзі ў беларускай лінгвістыцы з'явілася шмат навуковых даследаванняў, у якіх аналізуюцца пэўныя тэматычныя пласты старабеларускай лексікі: тэмпаральнай (У.Д. Еўтухоў), ваеннай (Н.К. Памецька), сацыяльна-эканамічнай і канцылярска-юрыдычнай (А.М. Булыка, Н.В. Паляшчук, В.Э. Зіманскі), рэлігійнай (І.У. Будзько), медыцынскай (Э.А. Ялоўская) і інш. Між тым у гістарычным мовазнаўстве тэматычны разрад побытавай лексікі вывучаны яшчэ недастаткова поўна.

На сённяшні дзень, нягледзячы на пэўную колькасць навуковых прац (Л.І. Рабаданава, З.І. Бадзевіч і інш.), застаецца да канца не закончаным разгляд лексікі са значэннем 'адзенне' і 'тканіна' ў дыяхранічным аспекце. Таму актуальнасць вывучэння гэтай групы назваў як дастаткова цікавай і самабытнай у этнакультурным плане часткі побытавай лексікі тлумачыцца неабходнасцю больш дэталёвага яе аналізу з пункту гледжання дыяхранічнага падыходу, што даць магчымасць глыбей пазнаёміцца з лексічным багаццем беларускай мовы ў плане вывучэння гістарычнага развіцця яе слоўнікавага складу і выявіць асноўныя тэндэнцыі ў яго фарміраванні на розных храналагічных зрэзах.

Мэта артыкула – выявіць і прааналізаваць асаблівасці структурнага складу, семантыкі і функцыянавання назваў адзення ў старабеларускай мове XIV–XVIII стст.

Матэрыял і метады. Навуковае даследаванне праведзена на матэрыяле "Кароткага гістарычнага слоўніка беларускай мовы" (складальнік – А.М. Булыка, 2015) [1]. Пры аналізе моўнага матэрыялу былі выкарыстаны наступныя метады: апісальны, колькасна-статыстычны метады, метады кампанентнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Этнічную гісторыю беларускага народа даволі поўна і выразна характарызуюць назвы розных відаў адзення і тканіны, якія выкарыстоўваліся нашымі продкамі на працягу многіх стагоддзяў. І хоць у старажытнасці як штодзённае, так і святочнае ўбранне беларусаў выяўляла шмат агуль-

ных рыс з адзеннем суседніх народаў, беларускі нацыянальны касцюм ва ўсе часы характарызаваўся тымі адметнымі рысамі, якія дазваляюць гаварыць пра яго як адзін з этнічных атрыбутаў нашага народа.

Назвы адзення і тканіны, якія шырока функцыянавалі ў старабеларускай XIV–XVIII стст., прэзентуюць лексічнае багацце беларускай мовы як спрадвечнага сродку зносін беларускага этнасу і частку яго нацыянальнай культуры ў старажытныя часы.

Тэматычны разрад побытавай лексікі з'яўляецца адным з самых шматлікіх у старабеларускіх пісьмовых помніках XIV–XVIII стст. І гэта невыпадкова, бо менавіта словы, аб'яднаныя агульным семантычным кампанентам 'побыт', сваім структурным складам ахоплівалі большую частку паўсядзённага жыцця нашых продкаў. Выяўлены і даследаваны намі моўны матэрыял налічвае каля 130 лексічных адзінак з агульнай семантыкай 'адзенне' і 'тканіна'. Разгледжаная тэматычная група старабеларускіх найменняў падзяляецца на дзве лексіка-семантычныя групы: 1) назвы адзення; 2) назвы тканіны, структурныя кампаненты якіх звязаны паміж сабою рознымі відамі парадыгматычных адносін.

З агульнай семантыкай 'адзенне як сукупнасць прадметаў з тканіны або футра, якія надзяваюць і носяць на сабе' намі зафіксаваны 52 лексічныя адзінкі. Напрыклад, *портъ (портки, портище)* 'адзенне, вопратка': *вынесли ему портъ даріевъ* [1, с. 688]; *рухо* 'вопратка': *рухо свое содрал и издрал* [1, с. 818]; *сукня* 'сукенка, адзенне': *сукня кнежнина бурнатного оксамиту* [1, с. 899] і інш.

Сярод даследаваных відавых найменняў адзежы можна вылучыць лексічныя адзінкі, аб'яднаныя агульнасцю семантыкі 'верхняя вопратка', якія складаюць значную частку слоўнікавых намінацый такога тыпу. У старабеларускіх пісьмовых крыніцах рознай жанрава-стылявай і храналагічнай прыналежнасці шырока функцыянуюць фанетычныя варыянты разнастайных відавых найменняў адзення. Напрыклад, *делюра (дылура)* 'від верхняга адзення': *делюра зеленая,*

петлицы зеленые [1, с. 181]; **кобенякъ** (*кабенякъ, копенякъ*) ‘плащ з капюшонам’: *кобенякъ белый з него снялъ* [1, с. 346]; **торлопъ** (*торлепъ*) ‘жаночае футра’: *торлопъ горьностаинный адамашкою синюю крытъ* [1, с. 920]; **фаразия** (*фаразея, фарезыя, фerezыя, фаразыя*) ‘верхняе шырокае мужчынскае адзенне’: *отдай мне тые фаразеи* [1, с. 979]; **шуба** (*шупка, шюбка*) ‘футра’: *шуба соболья, волоочная аксамитомъ* [1, с. 1028]. Апошня лексічная адзінка рэалізуе сваё значэнне праз тыя ці іншыя лексічныя канкрэтызатары-прыметнікі, напрыклад: **шуба голая** ‘футра, не пакрытае якой-небудзь тканінай’. Функцыянаванне некалькіх варыянтаў назваў аднаго і таго ж віду адзення сведчыць пра яго шырокае выкарыстанне рознымі пластамі грамадства на значнай тэрыторыі тагачаснай Беларусі.

Агульнай семантыкай ‘плащч’ аб’яднаны такія сінанімічныя назвы вопраткі, як *шата, мантиль, епанча, виятыкъ, веленсь, доломанъ* і інш. Нягледзячы на наяўнасць агульнага значэння ‘лёгкае верхняе адзенне’, кожнае з гэтых найменняў мае сваё семантычнае адценне. Напрыклад, **виятыкъ** (*виатикъ*) ‘дарожны плащч’: *князю валеньтыну взято... виятыкъ, за него дано польковы грошей* [1, с. 87]; **доломанъ** (*даламанъ*) ‘кароткі мужчынскі плащч, падшыты футрам’: *доломанъ зеленый суконный* [1, с. 196]; **епанча** (*епонча, опонча, опанча*) ‘шырокі плащч без рукавоў’: *згинуло дей мне польковы грошей, сермяга епанча* [1, с. 219]; **шáта** 1) ‘плащч’: *была на Трыщане злотоглавая жупица и шата*; 2) ‘уборы’: *в шатех мужскихъ водил еи тот доктор* [1, с. 1017] і інш.

Найменні жаночай і мужчынскай вопраткі, а таксама галаўных убораў прадстаўлены шматлікімі спрадвечнабеларускімі і запазычанымі словамі тыпу **вретичце** ‘адзенне з грубай тканіны’: *оболочитесь въ вретичца* [1, с. 109]; **газука** ‘доўгае верхняе адзенне’: *газука чорная влоская* [1, с. 149]; **збитень** ‘вопратка са збітай аўчыны’: *чернецъ мел дат збитень новый, не опушонный и з рукавами* [1, с. 264]; **ицокъ** ‘від адзення з завёрчынага футра’: *подскарбему Менчинскому подарили ицокъ попелинцовый* [1, с. 321]; **казыяка** ‘жаночы кафтан’: *казыяка акъсамиту чорного ритога* [1, с. 323]; **карватка** (*караватка, кораватка, короватка, корватка*) ‘кафтан’: *згинула карватка чешская шара* [1, с. 329]; **катанка** ‘куртка’: *у тое девки катанка и летникъ розшарпанный* [1, с. 330]; **кошуля** (*кашуля, кошуля*) ‘кашуля’: *на той девце видель кошулю крываваю* [1, с. 366]; **плюдры** (*плюндры, плюндрыки*) ‘штаны, нагавіцы’: *плюдръ двое, зверцядло одно* [1, с. 624]; **рантухъ** ‘вялікая хустка’: *рантухъ колениский жоны мое* [1, с. 781]; **стугъ** ‘хустка’: *мель... гапликовъ, стуговъ, звонковъ, гребней* [1, с. 895]; **шерстухъ** ‘шарсцяная хустка’: *взялъ... сермягу сорочку шпльку шерстухъ* [1, с. 1019]; **юпа** (*юпка, юбка*) ‘жаночая лёгкая куртка’: *юпа самодельки серой* [1, с. 1033]; **янкгеръ** ‘дамашняя мужчынская куртка’: *янкгеръ аксамиту чорного* [1, с. 1036].

У літаратурна-пісьмовых крыніцах старабеларускага часу зафіксаваны назвы, якія маюць некалькі

значэнняў, што ўзніклі на аснове метанімічнага пераносу. Напрыклад, **чамлатъ** (*чамлетъ, чамлятъ, чомлатъ*) 1) ‘сукно з вярблюджай шэрсці’: *чамлету чорного штука*; 2) ‘адзенне з такой тканіны’: *чомлатъ мой синий зъ колнеромъ одамашки бурнатое* [1, с. 1001]; **барва** 1) ‘колер, афарбоўка’: *коробька... полна каменя розныхъ барвъ*; 2) ‘ліўрэя, форменная вопратка для швейцараў, лакеяў, фурманаў’: *на барву слугамъ купили сукна* [1, с. 27]; **паволока** 1) ‘шыкоўная тканіна’: *виссонъ, перфура: паволока*; 2) ‘адзенне з шыкоўнай тканіны’: *онъ же носитъ паволоку и венець* [1, с. 589] і інш. Сярод аманімічных найменняў звяртае на сябе ўвагу назоўнік **киръ** (*керьъ*) ‘сукно ніжэйшага гатунку’: *киру жолтого купили на лиштвы до кунтуша* [1, с. 341]. Дадзеная лексічная адзінка са значэннем ‘тытул асоб вышэйшага свяшчэнніцкага стану’ выходзіць за межы разгледжанай лексіка-семантычнай групы: *святобливый муж киръ петръ могила метрополит кievский лист прислалъ* [1, с. 341].

Значна большую па сваім колькасным складзе ў параўнанні з папярэдняй утварае лексіка-семантычная група найменняў тканіны (больш за 70 структурных адзінак). У якасці родавай назвы гэтага лексіка-семантычнага аб’яднання выступае назоўнік **тканина** ‘выраб, атрыманы ў працэсе ткання на ткацкім станку; матэрыя, матэрыял’. Лексічная адзінка выступае ў якасці словаўтваральнай асновы для наступных дэрыватаў: **тканка** ‘кавалак дарагой, тонкай тканіны; карункі’ **тканица** ‘тонкая тканіна; вэлюм’; **ткаля** ‘ткачыха’; **ткацтво** ‘ткацтва’ [1, с. 916]. Структурныя кампаненты прааналізаванай лексіка-семантычнай групы даволі разнастайныя паводле свайго значэння, таму ў яе межах можна выдзеліць больш дробныя семантычныя аб’яднанні – лексіка-семантычныя падгрупы: 1) назвы шаўковых тканін; 2) назвы суконных тканін; 3) назвы іншых відаў тканін.

Самымі шматлікімі па колькасці з’яўляюцца найменні, аб’яднаныя агульным значэннем ‘шаўковыя тканіны’. Яны прадстаўлены наступнымі назоўнікамі: **атласъ** (*отласъ*) ‘атлас, шаўковая гладкая бліскучая тканіна’: *послалъ... шубу кунью, отласомъ чорнымъ крыта* [1, с. 23]; **блаватъ** (*бловатъ*) ‘блакітны шоўк: невеста в блаваты и перла оубраная [1, с. 39]; **букотерля** ‘тканіна, вышытая шоўкам’: *рызы кухтеровые белые букотерлею обложены* [1, с. 55]; **гиацинтъ** (*гиацынтъ, яцинктъ*) і **иякинфъ** (*акинфъ, иакинфъ, иакинфъ, якинфъ*), **яхонтъ** ‘сіні шоўк’: *переплетано сукню цветную зе злота гияцынту и парпупы* [1, с. 155]; **дупля** ‘шаўковая тканіна з палатнянай асновай’: *летникъ китайки дупли, масти золотое* [1, с. 208]; **едвабъ** ‘шоўк’: *жупанъ муравский шарый з кзузиками едвабу зеленого* [1, с. 213]; **канавацъ** ‘трывалая шаўковая тканіна’: *канавацу неробленого едвабнога локоть сорокъ* [1, с. 325]; **кгрубринъ** ‘шаўковая тканіна з тоўстым утком’: *шуба соболья зъ бобромъ, кгрубриномъ чорнымъ крытая* [1, с. 338]; **китайка** (*китай*) ‘кітайка, бліскучая шаўковая тканіна’: *жупанъ китайки блакитное, перешиванный, коштоваль копъ*

осмь [1, с. 341]; *камка* ‘шаўковая ўзорыстая тканіна’: *камка александрыйская на золоте* [1, с. 325]; *куфтерь* (*кухтерь*) ‘гатунак шаўковай усходняй тканіны’: *писару петрашку куфтерь однопортная* [1, с. 381]; *табинь* ‘гатунак шаўковай тканіны’: *соянъ мой табину бурнатного* [1, с. 906]; *талеть* (*телесть*) ‘гатунак шаўковай тканіны, затканай золатам’: *орнатъ талету жолатого* [1, с. 907]; *цындордотъ* ‘гатунак шаўковай тканіны’: *шата цындордоту шарого, шталтъ оксамитомъ чорнымъ* [1, с. 1000]; *фай* ‘фай, тоўстая шаўковая тканіна з рубцамі ўпоперак’: *саянъ жоноцкии фай каразыевый з оксамитомъ за чотыры копы грошей справлений* [1, с. 977].

Наступная лексіка-семантычная падгрупа, структура якой прадстаўлена вялікай колькасцю найменняў, – гэта назвы суконных тканін. Напрыклад, *каразия* (*каражия, каразя, каразь, каразыя*) ‘гатунак тоўстай суконнай тканіны’: *убранье каразии белое* [1, с. 328]; *парпьянь* (*парпиянь, порпьянь, пурпьянь, пурпуриянь*), *пурпура* ‘сукно цёмна-чырвонага колеру; дарагое адзенне або тканіна ярка-чырвонага колеру’: *его... въ пурпуре оболък и кролемъ оучинилъ* [1, с. 770]; *утерфинъ* (*утерхфинъ, интерфимъ, интерфинъ*) ‘тонкае сукно’: *отписалъ сукню утерфину чорного* [1, с. 970]; *фалюндышъ* (*фалендышъ, фалюндушъ, фолюндышъ*) ‘гатунак сукна’: *фалюндушъ бурнатный* [1, с. 977]; *шарлатъ, шкарлатъ, скарлатъ, скорлатъ* ‘гатунак сукна’: *портище скарлату* [1, с. 1017]; *штаметъ* ‘гатунак сукна’: *купили штамету на жупанъ лазурового* [1, с. 1017]; *шыдеръ* ‘гатунак сукна’: *шыдеру зеленого штучка одна* [1, с. 1029].

У склад трэцяй лексіка-семантычнай падгрупы ўваходзяць разнастайныя назвы тканін рознай семантыкі. Гэтыя лексічныя адзінкі прадстаўлены назоўнікамі з разнастайнымі фанетычнымі варыянтамі: *амарханка* (*самарханка*) ‘від каштоўнай тканіны’: *двумъ царицамъ по шубе куньей, самарханьками крыты* [1, с. 823]; *баволна* (*бавальна, бавелна*) ‘баваўна, баваўняная тканіна’: *змпунь белый полотно коленского з баволною* [1, с. 24]; *бална* ‘сувой тканіны’: *зосталь есми винень... за балну сукна* [1, с. 26]; *барханъ* (*борханъ*) ‘мульган’: *шубка влоская вилчая, барханомъ крыта* [1, с. 28]; *бомзынь* ‘баваўняная тканіна’: *бомзыну локтей петнадцать* [1, с. 48]; *бретъ* ‘клін тканіны або футра’: *пара бретовъ окгонковъ соболихъ* [1, с. 52]; *бумага* ‘баваўняная тканіна’: *наделалъ... клобуковъ со обручками и ихъ бумаги* [1, с. 55]; *волняница* (*волна, вовна*) ‘воўна’: *они волною пряли на одение* [1, с. 99]; *гарусъ* ‘назва тканіны’: *воземеши сукно а шюбку белинную зъ гарусомъ... прочъ пошла* [1, с. 151]; *замшъ* (*замешъ*) ‘замша’: *жутица замшу чорного с кнафлями* [1, с. 248]; *имамусъ* ‘гатунак тканіны ўсходняга паходжання’: *скарбникиови оршанскому также штучекъ имамусу* [1, с. 310]; *киндякъ* ‘баваўняная набойчатая тканіна’: *плоценко позычаное и киндякъ ветерь прорвавъ* [1, с. 340]; *кгерлица* ‘гатунак сукна, вырабленага ў Герліцах’: *межи тыхъ суконъ двадцать и девять поставовъ кгерлицы были* [1, с. 335]; *марму-*

рокъ ‘футра чорна-бурай лісы’: *лисъ мрамурку чорного* [1, с. 409]; *тимецъ* (*цимецъ*) ‘гатунак замшы’: *седло тимъцомъ крытое* [1, с. 915]; *футро* (*хутро*) ‘звярыная шкура; кажух’: *шубка... лисимъ хутромъ подбита* [1, с. 985]; *цвилихъ* (*твилихъ*) ‘палатно, ткане ў дзве столкі’: *шатерь цвилиху полосатого* [1, с. 995] і інш.

Такім чынам, для намінацый, аб’яднаных агульным кампанентам ‘тканіна’, характэрна значная семантычная разнастайнасць слоўнікавага матэрыялу. Трэба адзначыць, што некаторыя запазычаныя лексічныя адзінкі, ужыванне якіх у старабеларускай мове было выклікана патрэбамі намінацыі разнастайных відаў адзення і матэрыі для яго пашыву, што ў выніку культурных і гандлёвых кантактаў трапілі на беларускія землі з іншых дзяржаваў, праявілі значную словаўтваральную актыўнасць і далі разнастайныя дэрываты, ужываючыся цэлымі словаўтваральнымі гнёздамі, напрыклад: *едвабъ* ‘шоўк’ – *едвабница* ‘шаўковая тканіна’, *едвабный* ‘шаўковы’, *польедвабный* ‘паўшаўковы’; кітайка, бліскучая шаўковая тканіна – *кітайчаны* ‘выраблены з кітайкі’ і інш.

Большасць даследаваных лексічных адзінак з’яўляюцца монасемантычнымі і характарызуюцца развітай варыянтнасцю, якая праяўляецца на лексічным, арфаграфічным і фанетычным узроўнях, што дае падставы меркаваць пра іх актыўнае ўжыванне не толькі ў літаратурна-пісьмовай, але і ў вусна-гутарковай мове старабеларускага перыяду.

З этымалагічнага пункту гледжання вялікая колькасць слоў, якія намінуюць розныя віды адзення ці матэрыял для яго вырабу, паводле сваіх генетычных вытокаў запазычаныя. І гэта невыпадкова: актыўныя гандлёва-эканамічныя і культурныя сувязі беларусаў з іншымі народамі ў часы Сярэднявечча якраз і паўплывалі на пранікненне ў старабеларускую мову шматлікіх лексічных адзінак. Заўважым, што ў XIV–XVIII стст. з прычыны ўздзеяння візантыйскай моды ў выніку гандлёвых стасункаў на этнічныя беларускія землі трапілі самыя розныя віды адзення, ткацкія вырабы і матэрыял для пашыву вопраткі, што якраз і пацвярджае выяўлены лексічны матэрыял. Гэтыя экстралінгвістычныя фактары, натуральна, уплывалі на ўзбагачэнне не толькі літаратурна-пісьмовай разнавіднасці тагачаснай беларускай мовы, але і яе вусна-гутарковай формы. Больш чым палавіна прааналізаваных назваў мае польскамоўнае паходжанне, напрыклад: *блямъ* (*бланъ*) (< стп. *blam*) ‘кавалак футра пэўнай меры’ [1, с. 160]; *охабень* (*охабенъ, охобенъ*) (< стп. *ohaben*) ‘доўгі шырокі кафтан з адкладным каўняром’ [1, с. 585]; *парпьянь* (*парпура, порпура, пурпура*) (< стп. *purpuryan*) ‘дарагое адзенне або тканіна ярка-чырвонага колеру’ [1, с. 770]. Сустрэкаюцца таксама германізмы: *индеракъ* (*индоракъ*) ‘спадніца’ (< ням. *Unterrock*) [10, с. 312]; *стугъ* (< ням. *stug*) ‘хустка’ [1, с. 895]; *янкгеръ* (< ням. *Jancker*) ‘дамашняя куртка’ [1, с. 1036]; цюркізмы: *имамусъ* (< цюр. *imat*) ‘гатунак тканіны ўсходняга паходжання’ [1, с. 310];

тегилей (тегиляй, тягиляй) (< цюр. *tärlik*) ‘кафтан з кароткімі рукавамі’ [1, с. 933] і інш.

У працэсе моўнай эвалюцыі лёс даследаваных лексічных адзінак склаўся па-рознаму: асобныя найменні страцілася, асабліва тыя, што былі запазычаны з іншых моў (*бомзынь, едвабь, каразия*), бо большасць з іх мела лексічныя варыянты спрадвечнабеларускага паходжання, а некаторыя перажылі фанетычныя і марфалагічныя змены (*замшь* ‘замша’, *индораць* ‘андарак’, *кошуля* ‘кашуля’), трывала замацаваўшыся ў рэестравым складзе сучасных лексікаграфічных выданняў. У дачыненні да назваў тканіны можна з упэўненасцю сказаць, што іх асноўная частка ўвайшла ў склад прафесійнай лексікі і сёння рэдка фіксуецца ў побытавай сферы.

Заклучэнне. Такім чынам, як сведчыць даследаваны лексічны матэрыял, розныя віды ўбрання і матэрыял для іх вырабу на любым этапе гісторыі з’яўляліся не толькі неад’емнай часткай чалавечага жыцця, але і адным са складнікаў матэрыяльнай культуры любога народа, у тым ліку і беларускага. Многія прааналізаваныя найменні маюць тую ці іншую нацыянальна-культурную канатацыю і адлюстроўваюць сацыяльныя адрозненні або матэрыяльнае становішча людзей. Пры гэтым некаторыя назвы валодаюць вельмі важнай рытуальнай знакаваасцю для духоўнай культуры беларусаў.

Выяўлены і ахарактарызаваны пласт старабеларускай лексікі XIV–XVIII стст., якая семантызуе аса-

блівасці адзення і тканіны, садзейнічае вывучэнню лексічнага складу беларускай мовы на розных храналагічных зрэзах, а таксама спрыяе даследаванню пераемнасці на розных узроўнях паміж старабеларускай і сучаснай беларускай мовай.

Разнастайны па сваёй семантычнай характарыстыцы і генетычных вытоках старабеларускі моўны матэрыял, які рэпрэзентуе спецыфіку адзення і матэрыялу для яго вырабу, з часам можа быць паспяхова выкарыстаны навукоўцамі пры выкананні лінгвістычных, этнаграфічных і гісторыка-культурных праектаў. У цэлым жа вывучэнне старажытнай побытавай лексікі, што абслугоўвала сферу паўсядзённага жыцця і дзейнасці нашага народа ў мінулыя часы, садзейнічае сёння папулярызацыі і пашырэнню звестак пра старажытную пісьмовую спадчыну беларусаў, якая, атрымаўшы шырокую прадстаўленасць у вялікай колькасці рукапісных і друкаваных твораў XIV–XVIII стст. рознай жанрава-стылявой прыналежнасці, з’яўляецца адной з найбагацейшых у свеце.

Літаратура

1. Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філ. Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; склад. А.М. Булька. – Мінск: Беларус. навука, 215. – 1038 с.

Паступіў у рэдакцыю 26.05.2021